

CÂTEVA OBSERVAȚII PRIVIND GRUPAREA SINTACTICĂ *CE SE/SĂ (D)ZICE*

SOME OBSERVATIONS ON THE SYNTACTIC PHRASE
CE SE/SĂ (D)ZICE

(Abstract)

The paper aims to describe the syntactic phrase *ce se/să (d)zice* ('that is to say'), in old Romanian (from the 16th to the 18th century) and argue that, in some cases it can be considered an appositive marker (such as *adecă* ['that is to say'] or *anume* ['namely']). The phrase is, sometimes, invariable, when it inserts plural nouns, or it can introduce appositions where the anchor's Genitive/Dative morphemes and/or its preposition are reduplicated. An important argument in this case is also the semantic and pragmatic role of the appositional constructions introduced by *ce se/să (d)zice*; it can mark the identifying appositions, translations, or auto-corrections of the speaker. However, from our point of view, the structure *ce se/să (d)zice* does not continue the process of grammaticalization (as well as *adică* and *anume*).

Keywords: old Romanian, appositive marker, reformulation, discourse functions, coreference.

1. Preliminarii

Marcarea lexico-semantică a apozitiei se realizează prin intermediul unor adverbe și locuțiuni adverbiale care au rolul de a explica/identifica baza ce trimite la un referent (v., pentru limba actuală: *anume*, *adică*, *de exemplu*, *bunăoară*, *respectiv*, *alias*, *sau*). Acești conectori sunt definiți drept „unități metalingvistice de rețușare sau de denumire” (Brăescu 2007: 19), iar cei mai vechi sunt *adecă/adică* (Zafiu 2015) și *anume* (Stan 2010: 161–167).

În limba veche, în afară de *anume* și de *adecă/adică*, ne-a atras atenția în mod deosebit structura *ce se zice*, cu varianta *ce să dzice*, destul de frecventă în textele cercetate, fapt pentru care, în lucrarea de față, ne propunem o analiză a acestei grupări, la nivel morfosintactic, lexico-semantic și pragmatic.

Analiza noastră¹ va urmări anumite aspecte privind gruparea *ce se zice*, dintre care amintim: structura morfosintactică a grupării; evoluția sintactică și posibila opacizare a acesteia; tipul/-urile semantic/-e de structuri introduse prin această grupare; rolul discursiv al tiparelor marcate prin *ce se zice*; frecvența acestui „marcator”, pe secole.

2. Aspecte morfosintactice. Frecvența tiparului

2.1. Structura grupării *ce se zice*

În ceea ce privește structura morfosintactică a grupării *ce se zice*, la o primă analiză, se observă cu ușurință faptul că aceasta are, în alcătuirea ei, un *verbum dicendi*, cu valoare pasiv-impersonală, precedat de pronumele relativ invariabil *ce*², cu funcție de subiect, putând fi urmat de un cuvânt cu rol de nume predicativ – (1a). Din punct de vedere sintactic, structura este una de tip propozițional, asemănătoare cu o relativă atributivă (Zamfir 2014: 56) de tipul celei de sub (1b).

- (1) a. [[*ce*_{PRON.REL.} [*se*_{CL. REFL.} *zice*]_{VB. IMPERS.}]_{PRel};
b. *Cărțile* [*ce se cumpără frecvent*]_{PRel}

În astfel de contexte, structura *ce se dzice* este urmată de un nume comun – (2a) – sau de un substantiv propriu – toponim, în (2b), antroponim – în (2c), denumirea Divinității – (2d) sau a unor locuri sfinte – (2e).

- (2) a. *Cine va avea la sine vreun lucru strein și vor veni să i-l fure, poate să ucigă furii fără nice de o sminteală, ce să dzice certare, macar că iaste acel lucru strein* (Prav. 1646: 103);
b. *au sosit leșii cu tabăra lor la un loc, ce să dzice Cornul-lui-Sas* (CLM: 52);
c. *lară îmblând Iisus Iângă marea Galileii, văzu doi frați, pre Simon, ce să zice Pătru, și pre Andreiu* (NT: 125);
d. *Carele voiți să vă sloboz voao? Varava au Iisus, ce să zice Hristos?* (NT: 170);

¹ Rațiunea pentru care am ales să ne ocupăm de această grupare o constituie frecvența sa foarte mare, în unele tipuri de texte, precum și faptul că anumite limbi – precum franceza și spaniola, dar și engleza – utilizează, pentru a marca structuri apozitive, conectori care au în centrul lor un *verbum dicendi*: fr. *c'est-à-dire, autrement dit*; sp. *es decir*; eng. *that's to say*. Și în româna actuală sunt prezente, pentru a indica un raport apozitiv, „proceduri metadiscursive” de tipul: *mai bine zis, altfel spus* (GR 2013: 367).

² Acest pronume funcționează ca un element anaforic, făcând trimitere la cele enunțate anterior, adică la suportul semantico-discursiv al construcției apozitive (Vassiliadou 2008: 35).

e. *Și au fârșitu mănăstirea mare în dricul orașului Ieșilor întâi, ce să dzice Sfânta Mariia* (CLM: 79).

2.2. Frecvența

Gruparea mai sus prezentată este frecventă în anumite scrieri din secolul al XVI-lea¹, mai cu seamă în *Cazania a doua* a lui Coresi – v. exemplele de sub (3a–b).

- (3) a. *cându se va stinge luminarea a sufletului și a trupului, (ce se zice mintea)?* (CC²: 217);
 b. *iară hrana sufletului (ce se zice, învățătura sfintei scripturi și dojana)* (CC²: 233).

Structura de față apare într-un număr foarte mare în secolul următor², mai ales în textele pravilelor: în Prav. 1646, am înregistrat 102 ocurențe ale construcției *ce se zice* – (4a), iar în Prav. 1652, au fost înregistrate peste 230 de apariții ale acestei construcții – (4b).

Tiparul are apariții rare în scrierile administrative ale vremii – (5).

- (4) a. *A doasprădzeace pricină ce îndeamnă pre giudeț să înmicșureadze certarea celui vinovat (...) iaste ruda cea aleasă, ce să dzice boeriia* (Prav. 1646: 174);
 b. [Arhiereul] *dă tuturor creștinilor întru toate sfințiile, ce să zice tocmeale și rânduiale* (Prav. 1652: 103).

- (5) *în obârșie de jos, ce se zice Miroslava* (DRH.A.23: 49).

Structura *ce se zice* este prezentă și în unele traduceri narrative ale veacului al XVII-lea: este vorba despre 36 de ocurențe în *Noul Testament* de la Bălgrad – (6a) –, dar și în BB – (6b).

- (6) a. *Și prinzând fecioara de mână, zise ei: Talitacum, ce să zice: fecioară, (ție zic) scoală!* (NT: 184);
 b. *Și îmblând Iisus lângă marea Galileii, văzu doi frați: pre Simon, ce să zice Petru, și pre Andreiu* (BB: 753).

Tiparul de care ne ocupăm în cercetarea de față este folosit și în secolul al XVIII-lea, mai rar, în special în scrierile juridice – (7a) –, dar și în unele cronici (CLM) – (7b).

¹ Sintagma nu apare în: CV, PH, PO, PS, DÎ XVI, A. 1620, Prav. 1581.

² Există și scrieri de secol XVII în care gruparea nu este înregistrată: SB, de pildă.

- (7) a. *După cum prin prăvilă orânduiește patriarhul Atanasie ce să zice și chesar* (Prav.1780: 102);
 b. *Ave un țigan calo* [‘călău’], *ce să dzice pierdzătoriu de oameni (...)* (CLM: 54).

3. *Ce se zice* – grupare opacizată sau liberă, la nivel sintactic?

Este interesant de arătat dacă această construcție – *ce se zice* – are trăsăturile unui grup sudat sau este transparentă, fiind analizabilă la nivel morfosintactic, cum este cazul propozițiilor relative explicative.

Am constatat că, în unele texte vechi, construcția *ce se/să (d)zice* este invariabilă, atât cât privește forma temporală (apare doar cu indicativul prezent), cât și cea de număr: indiferent de forma nominalului pe care îl precedă, își păstrează structura; astfel, ea precedă substantive cu desinență de plural, fără a-și modifica forma verbală (v. și Zamfir 2015: 201) – (8a–b).

- (8) a. *iară de va fi purtând hainele, ce să dzice rasele cu molitve, atunce să-l aforisească (...)* (Prav.1646: 180);
 b. *Să aștearnemu și noi veșmintele noastre (ce se zice, trupurile noastre)* (CC²: 108).

De asemenea, apozitiile marcate prin *ce se zice* concordă în caz cu suportul lor, prin repetarea prepoziției cu regim de acuzativ – (9a) – sau prin reluarea flectivelor de genitiv-dativ de la suportul său – (9b, c).

- (9) a. *Încă și la greșealele ceale mari, ce să dzice la ucidere, mai puțin să ceartă ceia ce nu sânt încă de măsura vârstei* (Prav. 1646: 164);
 b. *Că a chinului rădăcină (ce se zice ală păcatului) mainte-lă rupse Hristosū* (CC²: 246);
 c. *de va fi altui domnū robū (ce se zice lu Mamonū)* (CC²: 290).

În *Cazania a doua* a lui Coresi, gruparea *ce se zice* marchează, în construcții parantetice foarte frecvente, propoziții întregi având ca suport fie o altă propoziție, așa cum reiese din exemplele (10a–b), fie un grup prepozițional care include, la rândul lui, un grup nominal – (10c).

- (10) a. *„Miluiaște noi, fiulū lu Davidū” (ce se zice, „vindecă și mângâie chinuirea și bolnăviia noastră, puternice Doamne”)* (CC²: 250);
 b. *Dereptū aceaia se încuè (ce se zice, tăcū)* (CC²: 307);
 c. *altii iară [preveaghe și îmblă] în a 2-a strajă de noapte (ce se zice, ce e după aceaia alte 3 ceasure)* (CC²: 266).

Ce se zice este urmat, în structurile parantetice, și de o propoziție cu complementizator – adesea conjuncția *să* – ca în (11), extrem de frecvente în textul coresiian.

- (11) *Iară să vămă vrea în corabiia noastră să luomă pre Hristosă (ce se zice, să se sălășuiască Hristosă întru inimile noastre)* (CC²: 271)

Și în textele juridice din veacul al XVII-lea – v. enunțurile de sub (12a–b) – gruparea de față marchează propoziții întregi, prin care sunt explicate anumite legi sau sentințe, în cazul unor vinovați.

- (12) a. *carele va să se preoțească neînsurat, ce să zice să nu ia fămeae* (Prav. 1652: 109);
b. *o certare iaste în bucatele lui, ce să dzice să întoarcă înapoi tot ce va fi furat* (Prav. 1646: 65).

Deși construcția de care ne ocupăm pare să aibă statut sintactic independent, precum și semnificație proprie, totuși nu putem vorbi de gramaticalizarea acesteia (cf. Zamfir 2015: 201); altfel spus, gruparea *ce se zice* a avut, din punctul nostru de vedere, o tendință de gramaticalizare – în secolele al XVI-lea și al XVII-lea, mai exact în unele tipărituri coresiene și în textele juridice de mai târziu –, însă acest proces nu a continuat și, deci, nu s-a realizat complet.

Un prim argument pentru a nu considera gruparea de față un conector îl reprezintă caracterul ei analizabil (pronumele invariabil *ce*, cu funcție de subiect + verbul pasiv-impersonal *se zice* + NP).

De asemenea, un al doilea argument în favoarea afirmației noastre de mai sus îl constituie concurența grupării cu alte structuri asemănătoare – i.e. relativele explicative și unele construcții cu verbul *a chema*, ca în (13a–b), extrase din texte aparținând diferitelor etape ale românei vechi.

- (13) a. *Lacul Oiei, ce se cheamă ovreiaște Vitezda* (CC¹: 17v);
b. *Și zise lui: Pasă de-ți spală ochii în lacul lui Siluoam (ce să chiamă [= `carea să înțeleage` – BB: 822] de o veri tâlcui „trimes”)* (NT: 286).

Al treilea argument pentru care nu considerăm gruparea *ce se zice* una sudată îl reprezintă apariția acesteia și cu inversarea verbului și a cliticului reflexiv – (14a–b).

- (14) a. *Fu în zilele acealea războli-se și, scâldară-o ea și o puseră întru gorniță (zice-se casă de sus)* (CP: 102);
b. *Atunce întoarsără-se întru Ierusalim de la măgura ce zice-se Eleon* (CB: 7–8).

4. Tipurile semantice de construcții introduse prin *ce se zice* și rolul lor discursiv

Discutând despre gruparea *c'est-à-dire* ('ce se zice'/'adică'), Vassiliadou (2008) precizează că este o marcă prototipică pentru reformulare; rolul pragmatic al grupării este, printre altele, acela de a marca definiții, structuri ale denumirii, parafraze, exemplificări, corectări¹ (Vassiliadou 2008: 36). Aceeași situație este valabilă și pentru construcția din româna veche, *ce se zice*, care marchează astfel de strategii discursive.

4.1. Structura *ce se zice* indică „echivalența metalingvistică” între suportul semantic și unitatea detașată (Vassiliadou 2008: 38); un caz clar de identitate referențială îl constituie (re)denumirea unui referent printr-o grupare apozitivă.

În majoritatea situațiilor, gruparea *ce se zice* introduce apoziții de (re)denumire; unitatea detașată, marcată prin grupul sintactic care face obiectul acestei cercetări, oferă informații despre numele unui referent cu trăsătura [+Uman]² – (15a) – sau cu trăsătura [-Uman], în special substantivele proprii care denumesc entități geografice – (15b). Prin această grupare se introduc și denumiri pentru Divinitate – (15c) –, ori numele unor lăcașuri de cult/mănăstiri – (15d).

- (15) a. *pre Simon ce să zice Pătru* (NT: 125);
 b. *ca să jurăm pentru moșiia de la Găvăneștii de Coastă, ce se zice Găvăneștii de Sus* (DRH.B, 37: 302);
 c. *Zise lor Pilat: Dara ce voui face lui Iisus, ce sa zice [ce să zice – BB: 772] Hristos? Zisera toti: Sa-L rastigneasca* (NT: 170);
 d. *le-m dat la acestă sfântă monastire ce se zice Flămânda* (DRH.B. 37: 255).

4.2. Utilizând unități detașate (i.e. apozitive), precedate de gruparea sintactică *ce se zice*, emițătorul *identifică* un referent; astfel de structuri sunt predominante în textele juridice. Grupările apozitive marcate prin *ce se zice* identifică o serie de abateri de la lege, greșeli pe care oamenii trebuie să le evite – (16a), precum și statutul social al unor indivizi – (16b).

- (16) a. *Cela ce-ș va zăloji casa pentru să să facă acolo sânge amestecat sau sodomie, ce să dzice curvie cu copii, pre acesta să-l omoară* (Prav. 1646: 127);

¹ O definiție asemănătoare a marcatorului *c'est-à-dire* apare și în dicționarul *Le Petit Robert*: „anunță o echivalență de sens, o definiție sau o traducere” – t.n. (*apud* Khatchatourian 2008: 23).

² Prin construcția detașată marcată de *ce se zice*, se pot indica și persoane (v. situația lui *c'est-à-dire*, la Khatchatourian 2008: 29).

b. *pentru ceia ce vor sudui pre mai marii lor; ce să zice pre boiari*
(Prav. 1652: 102).

4.3. În unele situații, prin apozitie se oferă *exemple* de referenți; în (17), prin gruparea sintactică detașată (i.e. apozitivă), marcată de structura *ce să dzice*, sunt exemplificate „răutățile” (i.e. abaterile de la lege) pe care oamenii le-ar putea comite: *furtușag, tâlhușag*.

(17) *iară numai când va cunoaște că merge să facă vreo răutate, ce să dzice furtușag, tâlhușag și alte ca aceastea, acolo nu iaste datoare să margă* (Prav. 1652: 123)

4.4. *Reformularea* este un act discursiv, o strategie metalingvistică, în care sunt antrenate două unități lexicale – sursa și reformulatorul (Vargas 2006: 91). Al doilea segment trimite la același referent, însă este propusă o altă formulare de către E („redit” = „ceea ce este spus din nou” – t.n. – Vargas 2006: 91). În ce privește legătura dintre apozitie și reformulare, prima este o modalitate de expresie a celei de-a doua.

Construcțiile cu *verbum dicendi* reprezintă, la nivel formal, un exemplu pentru „reformularea parafrastică” (Rossari 1990: 348). Astfel de „marcatori”, în componența cărora se află verbul *a zice* includ, în sfera lor semantică, ideea de echivalență între două segmente detașate (Rossari 1990: 348). În clasa mai amplă a reformulării, se includ traducerea și explicarea unor cuvinte/sintagme, ce funcționează ca suport semantic și discursiv al construcției apozitive.

4.4.1. În multe cazuri, prin unitatea detașată sunt traduse sintagmele sau cuvintele enunțate anterior; de pildă, sunt traduse structuri întregi din Sfânta Scriptură – v. (18).

(18) *„Eli, Eli, lima savatani”, ce să zice „Dumnezeul, Dumnezeul Mieu, că ce Mă lăsași”* (NT: 119)

În narațiunile biblice sunt explicate și semnificațiile pe care le au unele locuri cu încărcătură spirituală; spre exemplu, în enunțul de sub (19).

(19) *Și veniră Ia loeul ce să chiamă Golgota, ee să zice locul Căpățânilor oamenilor* (NT: 171/BB: 772)

4.4.2. În scrierile omiletice din perioada timpurie a limbii române, o serie de sintagme/„ziceri” cu tâlc, aparținând Mântuitorului sau apostolilor, sunt explicate, lămurite, clarificate pentru creștini; sensul de „tâlcuire” al unităților detașate, marcate prin construcția *ce se zice*, reiese din (13b). Unitățile detașate din astfel de structuri sunt, de cele mai multe ori, marcate prin *adecă* (v. și Zamfir 2015: 198) sau prin gruparea *ce se zice*, având același sens.

4.5. Structuri metaforice

În textele juridice, dar și în *Cazania a doua* a diaconului Coresi și în *Evanghelia* de la Govora (1642), sunt frecvente construcțiile metaforice – v. și exemplele de sub (11), precum și (20a–c).

- (20) a. *În lumea cea înțelegătoare, ce se zice în besearca lui Hristos, luminează și înțelepțază tot sufletul cel iubitoriu de Hristos cu cunoașterea Dumnezăirei* (Ev. 1642: 378);
- b. *Și întâiu sintem datori a-l lua să-l înfășurăm cu pânză curată, ce să zice, cu direaptă credință și neîndoită și cu curat svat și să-l ungem pre el ca și cu nește mir de mult preț* (Ev. 1642: 348);
- c. *iară Hristos (...) o luo [pe oaie] și o puse la umăr și o duse de o puse în staul, de unde au fost, ce să zice pre Adam în rai* (Prav. 1652: 103).

5. Concluzii

Am arătat că structura sintactică *ce se/să (d)zice* este frecventă în câteva tipuri de texte din româna secolelor al XVI-lea și al XVII-lea și apare rar, în veacul al XVIII-lea.

Cât privește statutul acestei grupări, din punct de vedere morfosintactic, prezintă toate aspectele unei relative, fiind, deci, analizabilă/transparentă. Deși în scrierile juridice și în CC² se observă o „ușoară” opacizare a structurii, fiind invariabilă, indiferent de forma cuvintelor pe care le precedă, totuși acest fenomen nu s-a produs, iar gruparea a dispărut, cu timpul, din uz, nu s-a generalizat și nici nu a continuat procesul de gramaticalizare, așa cum s-a întâmplat în cazul marcatorului *adică* (v., pentru *adică*, Zamfir 2015).

Rolul semantic-discursiv al unităților apozitive marcate prin structura *ce se zice* este unul extrem de important pentru actul comunicativ: tiparul apare frecvent pentru: (re)denumirea unui referent, identificarea acestuia sau reformularea celor enunțate anterior de către emițător. Prin astfel de construcții apozitive se pot realiza traduceri, explicații sau exemplificări, marcatorul *ce se zice* poate apărea cu ușurință și în unele structuri metaforice, pentru a explica astfel de figuri retorice.

Se poate vorbi, din punctul nostru de vedere, despre lexicalizarea și pragmaticalizarea grupării sintactice *ce se/să (d)zice*, însă aceasta nu poate fi considerată un conector, în sensul în care se vorbește despre *adică/anume*.

SURSE

BB: *Biblia adecă Dumnezeiasca Scriptură*, (1688), București, Editura Institutului Biblic și de misiune al B. O. R., 1988.

- CB: *Codicele popii Bratul*, (1559–1560), ediție de Alexandru Gafton, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2003.
- CC¹: Coresi, *Tâlcul evangheliilor*, în *Tâlcul evangheliilor și Molitevnice românesc*, ediție de V. Drimba, București, Editura Academiei Române, 1998.
- CC²: Coresi, *Carte cu învățătură*, ediție de Sextil Pușcariu, Alexe Procopovici, București, Socec & Co., 1914.
- CLM: Miron Costin, *Letopisețul Țării Moldovei de la Aaron-Vodă încoace*, în *Opere I-II*, ediție de P. P. Panaitescu, București, Editura pentru Literatură, 1965.
- DRH.A.23 – *Documenta Romaniae Historica, A. Moldova*, (1635–1636), XXIII, ediție de Leon Șimanschi, Nistor Ciocan, Georgeta Ignat, Dumitru Agache, București, Editura Academiei Române, 1996.
- DRH.B.37 – *Documenta Romaniae Historica, B. Țara Românească*, (1652), XXXVII, ediție de V. Barbu, C. Bălan, F. M. Constantin, București, Editura Academiei Române, 2006.
- Ev. 1642: *Evanghelie învățătoare*, (Govora, 1642), ediție de A.-M. Gherman, București, Editura Academiei Române, 2011.
- NT: *Noul Testament tipărit pentru prima dată în limba română la 1648 de către Simion Ștefan*, Bălgrad (Alba Iulia), Editura Arhiepiscopiei Ortodoxe Române, 1998.
- Prav. 1646: *Carte românească de învățătură*, (Iași, 1646), ediție critică întocmită de Colectivul pentru vechiul drept românesc al Academiei Republicii Populare Române, București, Editura Academiei Române, 1961.
- Prav. 1652: *Îndreptarea legii*, (1652), ediție critică întocmită de Colectivul pentru vechiul drept românesc al Academiei Republicii Populare Române condus de acad. Andrei Rădulescu, București, Editura Academiei, 1962.
- Prav. 1780: *Pravilniceasca condică*, (1780), ediție critică, București, Editura Academiei Republicii Populare Române, 1957.

BIBLIOGRAFIE

- Brăescu, Raluca, 2007, „Despre atributul categorial sau falsa apozitie neizolată”, în Stan, Camelia, Rodica Zafiu, Alexandru Nicolae (ed.), *Studii lingvistice*, București, Editura Universității din București, p. 15–22.
- GR 2013: Pană Dindelegan, Gabriela (ed.), *The Grammar of Romanian*, Oxford, Oxford University Press.
- Khatchatourian, Elisaveta, 2008, „Les marqueurs de reformulation formés à partir du verbe *dire*”, în Le Bot, Marie-Claude, Mattine Schuwer, Elisabeth Richard (ed.), p. 19–33.
- Le Bot, Marie-Claude, Mattine Schuwer, Elisabeth Richard (ed.), 2008, *La reformulation: marqueurs linguistiques – stratégies énonciatives*, Rennes, Presses Universitaires de Rennes.
- Rossari, Corine, 1990, „Projet pour une typologie des opérations de reformulation”, *Cahiers de Linguistique Française*, nr. 11, p. 345–359.

- Stan, Camelia, 2010, „Elemente de sintaxă diacronică. Adverbul anume în româna veche”, în Zafiu, Rodica et al. (ed.), *Limba română: controverse, delimitări, noi ipoteze. Actele celui de-al 9-lea colocviu al catedrei de limba română (4–5 decembrie 2009)*, I, Editura Universității din București, p. 161–167.
- Vargas, Elodie, 2006, „Reformulation, apposition et structures de type appositif”, în *Journées d'étude sur l'apposition. Actes de journées d'étude sur l'apposition*, Lyon, p. 91–109.
- Vassiliadou, Hélène, 2008, „Quand les voies de la reformulation se croisent pour mieux se séparer: à savoir, autrement dit, c'est-à-dire, en d'autres termes”, în Le Bot, Marie-Claude, Mattine Schuwer, Elisabeth Richard (ed.), p. 35–50.
- Zafiu, Rodica, 2015, „Presentative markers in Old Romanian: divergent changes in the syntactic and pragmatic uses of *adică* and *iață*”, în Pană Dindelegan, Gabriela, Rodica Zafiu, Adina Dragomirescu, Irina Nicula, Alexandru Nicolae, Louise Esher (ed.), *Diachronic Variation in Romanian*, Cambridge, Cambridge Scholar Publishin, p. 425–453.
- Zamfir, Dana-Mihaela, 2014, „Locul sintagmelor explicative *va să zică/do me thēmē* în seria concordanțelor româno-albaneze în gramaticalizarea verbului «a vrea»”, în *Identitate, cultură și politică în sud-estul Europei. Două colocvii româno-bulgare*, Brăila, Muzeul Brăilei, Editura Istros, p. 49–69.
- Zamfir, Dana-Mihaela, 2015, „Adverbul *adică* în cursul istoriei limbii române. Schimbări semantice și relații sinonimice. Modificări fonetice și amplificări expresive”, în *Caietele Sextil Pușcariu*, 1, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, p. 183–208.

Georgiana PÎRVULEȚ
Universitatea din București